

zijn, maar deze bronnenkeuze vraagt wel om problematiseren en uitbalanceren. De analyse van *Doorkijk*, waaraan een afzonderlijk hoofdstuk wordt gewijd, biedt amper tegenwicht. Niet alleen had het tijdschrift een beperkt doelpubliek, maar – zo geeft ook Hülsken zelf aan – men kan zich vragen stellen in hoeverre dit blad ook echt zijn lezers bereikte: het maakte vaak immers een nogal belerende indruk ('saai', 'verplichte studie', 159). Ten opzichte van de 'damesbladen' is het echter op zijn minst vooruitstrevend te noemen; de bladen waren immers 'eerder volgend dan trendsetkend' tot eind jaren zestig (186) toen hun redacties – na grootscheepse enquêtes – beseften dat een groot deel van hun doelpubliek al volop aan geboortebepering deed.

In het tweede deel van de studie, de analyse van een reeks interviews met een specifieke groep vrouwen (25, waarvan er 11 actief waren binnen het KVC), is de focus op 'het katholieke huwelijksleven' wel scherper. In deze hoofdstukken – Hülskens originele bijdrage aan het debat – wordt aandacht besteed aan de wisselende betekenis van vrouwenbladen en hun inhoud voor hun lezeressen. Meer specifiek wordt er in dit deel nagegaan of de vrouwen zich herinnerden hoe er over moederschap, geboortebepering en gezinsgrootte werd geschreven en of dat enige invloed had op hun eigen beslissingen. De analyse van de receptie van *Doorkijk* valt daarbij wel een beetje magertjes uit: op slechts één pagina is de kous af (156). De andere bladen komen echter wel uitgebreid aan bod en Hülsken benadrukt daarbij hun emanciperende werking. Niet zozeer qua inhoud, maar wel omdat ze voor de lezeressen een investering (van tijd en geld) in zichzelf betekenden (145). De door haar geïnterviewde vrouwen staan dan ook ver af van de onmondige en onderdrukte vrouwen die zo sterk in Kerklaans boek aanwezig waren. In tegendeel, deze vrouwen deden volop aan geboortebepering en wel in overleg met hun echtgenoten. Religie speelde bij de meeste van de door haar geïnterviewde vrouwen 'geen rol in hun gedachten over het ideale kindertal'

(184), de grootte van hun ouderlijk gezin was dan weer wel van belang. Hülsken onderscheidt twee groepen onder de oud-lezeressen. Enerzijds waren er de vrouwen die in de jaren vijftig en begin jaren zestig kinderen kregen, dus in een periode waarin nog niet over geboorteregeling werd gesproken in de damesbladen (allicht uit commerciële overwegingen). Hun beslissing over geboortebepering werd dan ook niet of nauwelijks beïnvloed door de vrouwentijdschriften. Anderzijds waren er de lezeressen die in de tweede helft van de jaren zestig en in de jaren zeventig kinderen kregen. Zij hadden de mogelijkheid om de anticonceptiepill te slikken (176) en konden er ook *Libelle* en *Margriet* op naslaan (sinds 1968). Ook voor deze groep hadden de tijdschriften 'slechts een beperkte invloed' op hun ingrijpen in het kinderaantal.

De geringe impact van de bladen en kerkelijke leer is op zichzelf natuurlijk een interessant gegeven, maar het laat de lezer wel achter met de vraag naar wat dan wel meespeelde. Dit valt uiteraard buiten de opzet van Hülskens boek, al stipt ze wel kort een aantal factoren aan (financiële zekerheid, gezondheidsredenen, praktische bezwaren) die van groter belang waren bij het 'kiezen voor kinderen'.

TINE VAN OSSELAER, K.U.LEUVEN

Fennema, Meindert, **Geert Wilders**.

Tovenaarsleerling (Amsterdam: Bert Bakker, 2010, 284 blz., ISBN 978 90 351 3534 5); Osch, Henk van, **Bram Peper. Man van contrasten** (Amsterdam: Boom, 2010, 493 blz., ISBN 978 94 6105 111 0).

Het valt niet mee een biografie te schrijven als de gebiografeerde nog leeft. Zijn leven heeft een kop maar nog geen staart, gevoelig bronnenmateriaal is meestal niet ontsloten en de hoofdpersoon kijkt – bewust of onbewust – steeds weer over de schouder mee. De laatste constatering sluit

aan bij een klassiek probleem van de biografie: welke afstand moet hij bewaren tot zijn object van onderzoek? Wilders-biografie Meindert Fennema en Henk van Osch, die het levensverhaal van Bram Peper optekende, maakten daarin verschillende afwegingen.

Meindert Fennema laat er in zijn verantwoording bij het boek *Geert Wilders. Tvenaarsleerling* geen onduidelijkheid over bestaan: hij heeft zijn hoofdpersoon nooit gesproken, want Wilders meed elk contact. Interviews met collega's, vrienden en kennissen van Wilders boden uitkomst. Tijdens het schrijven van het boek heeft Fennema naar eigen zeggen 'vaak het gevoel gehad dat ik zijn gedachten kon raden' (7). Het opmerkelijke resultaat is een blik op de wereld door Wilders' ogen, een poging tot inleving waarin Fennema opvallend ver gaat. Zo schrijft hij onder meer dat Wilders tijdens zijn sollicitatie als beleidsmedewerker voor de VVD-fractie in 1990 'met verbijstering keek [...] naar de man tegenover hem' (9). Tijdens het gesprek 'wist [hij] dat hij vlak bij zijn doel was', na afloop verliet hij de kamer 'met een goed gevoel'. Al snel roept dit de vraag op hoe Fennema dit allemaal kan weten. Die vraag wordt klemmender naarmate de biografie steeds sterker leunt op Wilders' vermeende gedachtewereld. Fennema begint met Wilders' eerste politieke stappen binnen de VVD in 1990. Hij verklaart de moeizame, maar geleidelijke opmars van de politicus binnen de partij uit Wilders' bewondering voor Frits Bolkestein, bij wie hij in 1996 opviel door een rapportage over Hongarije. Maar ondanks het feit dat Fennema gesprekken tussen beide heren in groot detail en tussen aanhalingstekens weergeeft, ontbreken de voetnoten geheel. Daarmee komt ook de duiding van Wilders' vroege politieke carrière op losse schroeven te staan.

Over Fennema's bewijsvoering als biografie is in het najaar van 2010 uitgebreid gediscussieerd, onder meer in de *Groene Amsterdammer* van 13 oktober waar Fennema zijn critici van repliek heeft gediend. Ik wil die discussie hier niet overdoen, maar wijs wel op de gevolgen van zijn

werkwijze. Als biografie neemt Fennema geregeld het taalgebruik van zijn hoofdpersoon over. Toen de VVD in 1998 maar liefst 38 zetels verwierf, kwam Wilders met de hakken over de sloot in het parlement terecht. In de Kamer ergerde hij zich echter 'aan het slappe optreden van Dijkstal' (45). Bovendien meende de ambitieuze Wilders enkele jaren later dat het leiderschap van Zalm en Dijkstal zijn kansen op een kabinetspost geen goed deden, want hij was 'in de ogen van deze opportunisten gewoon te rechts' (79). Niet-partijleden komen er helemaal bekaaid vanaf. Milieuactivisten zijn 'bontmaffia' (80), 'linkse intellectuelen' als Ronald Plasterk en Jacques van Doorn wilden 'radicale moslims geen strobreed in de weg' leggen (95), en NRC-columnist Bas Heijne is 'een uitgesproken Wilders-hater' (127).

Aangezien Fennema deze termen niet in de mond van Wilders legt, moet worden aangenomen dat het zijn eigen analyse betreft, al schrijft hij in zijn verantwoording dat '[ik] de verleiding om vanuit mijn eigen visie commentaar te geven zoveel mogelijk [heb willen] weerstaan' (7). Ironisch genoeg leidt juist zijn vereenzelviging met Wilders tot een sterk persoonlijk gekleurd beeld. Die vereenzelviging vermindert als Fennema schrijft over een *Volkskrant*-artikel uit 2007 waarin Wilders het bestaan van een gematigde islam ontkende. Fennema noemt dit de 'radicalisering' van Wilders en neemt vanaf dat moment meer afstand. Dat komt het vervolg van de biografie zichtbaar ten goede. Vooral in het zesde hoofdstuk, dat over het proces-Wilders gaat, lijkt de politicoloog Fennema in zijn element. Hier neemt hij de analytische rol krachtiger ter hand en schetst hij de zaak-Wilders met het begrippenpaar van de strijdende en de procedurele democratie. Waar de strijdende democratie van haar burgers eist dat zij de democratie in woord en daad belijden, op straffe van uitsluiting van democratische rechten en plichten, legt de procedurele democratie slechts de nadruk op democratisch gedrag in de praktijk. Pas wanneer burgers de democratische spelregels in hun daden overtreden, zijn zij strafbaar. Op

heldere wijze laat Fennema zien dat geen van beide partijen zich in het proces-Wilders naar dit laatste model heeft gevoegd: waar Wilders de ruimte voor moslims wil inperken omdat zij weigeren om westerse waarden te omarmen, wil het anti-Wilderskamp hem veroordeeld zien omdat hij het grondwettelijke non-discriminatiebeginsel in zijn uitspraken overtreedt. Dit onderscheid werkt verhelderend en creëert meer analytische afstand tussen Wilders en zijn biografie. De laatste twee hoofdstukken van de biografie varen daar wel bij. Dit alles kan echter de teleurstellende eerste helft van het boek niet verhullen. Meer distantie had het inzicht in Wilders' levensverhaal ongetwijfeld vergroot.

Henk van Osch koos in *Bram Peper. Man van contrasten* voor een andere aanpak en accentueert juist de afstand die Peper en hij hebben bewaard. In een ander opzicht is zijn afstand tot de gebiografeerde juist kleiner: in tegenstelling tot Wilders verleende Peper volop medewerking, heeft Van Osch meermalen met hem gesproken en kreeg hij volledige toegang tot Pepers persoonlijke archief. Het resultaat is een goed gedocumenteerde biografie die de levenswandel schetst van een veelzijdig man. Peper werd geboren als zoon van een fietsenmaker, maar ontwikkelde zich via de Haarlemse HBS tot een vlotte sociale klimmer. Als adolescent combineerde hij zijn studie sociale geografie in Amsterdam met amateurvoetbal op topniveau. Mede door de geringe toekomst die destijds voor het betaald voetbal leek weggelegd verkoos Bram een academische carrière. Een buitengewoon hoogleraarschap sociaal-economisch beleid in Rotterdam, een functie als vicevoorzitter van de PvdA, het zestienjarige burgemeesterschap van Rotterdam en een kortstondig ministerschap van Binnenlandse Zaken volgden.

Van Osch concentreert zich op de professionele carrière van Peper, maar schuwt persoonlijke details niet. Besognes in Pepers persoonlijk leven, waaronder zijn drie gestrande huwelijken en het moeizame contact met zijn

kinderen, zijn soepel verweven in een verhaal dat vooral over Pepers politieke loopbaan gaat. Peper verschijnt als een zelfverzekerd, veelzijdig en intelligent man. Van Osch mijdt echter ook de schaduwzijde van Pepers karakter niet: hij joeg mensen tegen zich in het harnas door zijn botte werkwijze, toonde zich daarin soms een beetje 'mensendebiel' en verzaakte zijn privéleven. Per saldo leidt het boek tot een bescheiden rehabilitatie van een politicus die in 2000 als gevolg van de bonnetjesaffaire zijn politieke carrière vaarwel moest zeggen, maar bij nader inzien vrijuit bleek te gaan. Na grondig onderzoek, ook naar de bonnetjesaffaire zelf, schetst Van Osch hem als 'een fatsoenlijk en integer man' (416).

Van Osch analyseert het leven van Peper nauwgezet en schrijft soepel. Niettemin zijn enkele kanttekeningen op zijn plaats. Van Osch heeft ervoor gekozen om de vele functies van Peper sterk gescheiden te bespreken. Zijn analyse lijdt daar soms onder. Zo stelt Van Osch zijn hoofdpersoon in de jaren zeventig voor als een ziener binnen de PvdA, die als een van de eersten kritiek leverde op het functioneren van de Nederlandse verzorgingsstaat. Nog afgezien van de vraag of hij daarmee in sociaal-democratische kringen de enige was, blijft het feit staan dat Peper in deze tijd eveneens werkzaam was als hoogleraar sociaal-economisch beleid in Rotterdam. In wetenschappelijke kringen was kritiek op de verzorgingsstaat in dezelfde periode juist *bon ton*. Dat gold zeker voor de kringen waarin Peper verkeerde. Hij onderhield nauwe contacten met de christen-democratische socioloog Anton Zijdeveld, die in diezelfde periode naam maakte als criticaster van de verzorgingsstaat. Meer aandacht voor de verwevenheid van Pepers functies had zijn politieke stellingname hierin inzichtelijker gemaakt. Hetzelfde geldt voor Pepers visie op de problematiek rondom de Nederlandse multiculturele samenleving die eveneens in wetenschappelijke kringen, maar ook in onderwijskringen werd verkondigd en daardoor minder uniek was dan in de biografie wordt

verondersteld. In dat opzicht lijkt Peper niet altijd de visionair te zijn waarvoor Van Osch hem houdt. Dit alles neemt echter niet weg dat Van Osch een prettig geschreven, gedetailleerde schets geeft van het contrastrijke leven van Bram Peper. Empathie voor Peper's persoonlijk leven heeft hem daarbij geholpen; gepaste afstand heeft een afgewogen oordeel mogelijk gemaakt. Soms leidt meer distantie ook tot meer begrip.

BRAM MELLINK, UNIVERSITEIT VAN
AMSTERDAM

Brocades Zaalberg, Thijs, Cate, Arthur ten, *Missie in Al Muthanna. De Nederlandse krijgsmacht in Irak 2003-2005* (Amsterdam: Boom, 2010, 390 blz., ISBN 978 94 6105 359 6); Klep, Christ, *Uruzgan. Nederlandse militairen op missie, 2005-2010* (Amsterdam: Boom, 2011, 246 blz., ISBN 978 94 6105 277 3).

In recent years there has been talk – and not just in the Netherlands – of a ‘Dutch approach’ or a ‘Dutch touch’ that the Netherlands armed forces have brought to international stabilization operations, and that sets them apart from the approaches taken by other armed forces, especially those of the United States and the United Kingdom. Do the ‘Dutch approach’ and ‘Dutch touch’ really exist? This is a question that has been addressed by two recent studies, one by Thijs Brocades Zaalberg and Arthur ten Cate on the Dutch involvement, just after the fall of Saddam Hussein, in the Iraqi province of Al Muthanna from 2003 to 2005, and the second by Christ Klep on the deployment that followed by Netherlands forces to the Afghanistan province of Uruzgan and lasted from 2005 to 2010. To be sure, both of these fine studies also comprehensively deal with a host of other issues arising from the two deployments. These include the decision-making processes to go into Irak and Uruzgan and then to get out, the

size and nature of the Dutch military units, and how well the overall Dutch mission, military and civilian, was able to contribute to the improvement of economic and social condition in the areas of deployment.

In going into Iraq, the Balkenende government of the day had a strong incentive to claim that there would be something distinctive or special to the Dutch operations there. The government's decision to support politically the toppling of the Iraqi regime by the Americans and British had been unpopular and the cabinet wanted to emphasize that the Netherlands forces would not be part of the Anglo-American occupation forces there, but rather, operating under a UN mandate, would be responsible for stabilization operations. The Dutch, it was expected, would take things more ‘softly’ in Iraq than the more interventionist, violent approach that the American and British occupiers would rely upon. The Dutch would show respect for the local population and its customs and stand back as much as possible. Of course this fed into gratifying national self images. Lots of smaller, democratic countries prefer to see themselves as peacekeepers rather than as warfighters and like to think of their soldiers as ‘nicer’ or ‘more culturally sensitive’ than those of other countries.

The 2002 toppling of the Taliban theocracy in Afghanistan had been far less controversial in the Netherlands. Still, the Balkenende government also underlined, when proposing the mission in Uruzgan, that the emphasis would not be on combat – which would remain the chief task of the Americans – but on military support for reconstruction of the war-torn country. This was reinforced by command and control arrangements. The Americans would be free to pursue combat operations under their ‘Operation Enduring Freedom’ arrangements while the Dutch would fall under the NATO-led International Security Assistance Force (ISAF). Of course, nobody was expecting Uruzgan to be easy and as Klep emphasizes, the government did not deny there would be both risks and the recourse to the use of